

Agata Kawecka

(Poland, Lodz, University of Lodz)

On the Occasion of the Jubilee of the Codex Suprasliensis

Abstract: This article discusses the talks delivered at a two-day scientific conference organised in Suprasl (Poland) on the occasion of the triple jubilee of the Codex Suprasliensis, one of the oldest and most important monuments of Old Bulgarian literature.

Keywords: Codex Suprasliensis, scientific research, conference

Агата Кавеца

(Полша, Лодзки университет)

За юбилея на Супрасълския сборник

За изследователите на един от най-старите, най-обемни и несъмнено най-ценни паметници на старобългарската писменост (написани на кирилица), 2023 година се оказа специална, поради тройния юбилей на *Супрасълския сборник*: 1000-годишнината от създаването му, 500-годишнината от попадането на ръкописа в Супрасълския православен манастир в Полско-Литовската държава и 200-годишнината от откриването му за науката. Неговата уникалност и особено значение за широко разбираната европейска и световна култура бяха подчертани с решението на Областния съвет на Подляското войводство 2023 година да се обявява за Година на *Супрасълския сборник*. Честването на годишнината включваше няколко важни събития, включително Международна научна конференция *Супрасълският сборник 1000 - 500 - 200*, проведена на 22-24 септември в Бялисток и Супрасъл. Тя се проведе под почетния патронаж на президента на Република Полша (организирана от Подляското войводство, Православната епархия на Бялисток и Гданск, Православния манастир „Благовещение на Пресвета Богородица“ в Супрасъл), Посолството на Република България в Полша, Почетния консул на Република България в Бялисток, Българската академия на науките, Фондация „Ойкономос“/Супрасълска академия, Катедра по православно богословие на Университета в Бялисток и мрежата *Rach Byzantino-Slava*. Конференцията даде възможност за обмен на идеи от страна на специалисти от полски и чуждестранни академични центрове в областта на многостранните изследвания върху този уникален книжовен паметник.

Церемонията по откриването на Конференцията се състоя в петък вечерта, на 22 септември, в бароковата Аула Магна на Двореца Браницки в Бялисток и включваше: концерт на три хорови състава, които изпълниха произведения, свързани със *Супрасълския сборник*; приветствени думи и възпоменателни адреси от Витолд Карчевски, почетен консул на Република България в Бялисток, архиепископа на Бялисток и Гданск Якуб (Костючук), Маргарита Ганева – посланик на Република България в Полша, Кръсто Кръстев – министър на културата на Република България, Артур Кошицки – председател на Управителния съвет на Подляското войводство, православния митрополит на Варшава и цяла Полша – Сава (Хрицуняк), както и на Гавриил (Динев) – Ловчански митрополит на Българската православна църква; връчване на грамота и почетен знак от министъра на образованието на Република България за принос в развитието и популяризирането на българската култура в Полша на Малгожата Сковронек, професор в Лодзкия университет; встъпителен доклад на архиепископ Якуб, запознаващ аудиторията с личността на

Александър Ходкевич – земевладелец и основател на Супрасълския манастир „Благовещение на Пресвета Богородица“, както и с историята на създаването на *Супрасълския сборник*, пренасянето му в Полша и сложната съдба на ръкописа, след като бива открит за науката в манастирската библиотека от отец Михал Бобровски, професор от Университета във Вилнюс.

Съботната сесия на конференцията бе проведена в Супрасълския манастир. Тя бе предшествана от възпителни слова на проф. Александър Наумов, игумена на манастира епископ Анджей (Борковски) и административни ръководители на Подляското войводство; откриване на паметна плоча, посветена на Годината на *Супрасълския сборник*.

Научната програма на конференцията бе открита с доклад на Светлина Николова от Кирило-Методиевския научен център на Българската академия на науките в София (*За параметрите на кирило-методиевските традиции в Европа*). Лекторката подчерта ролята на Светите братя, които чрез изобретяването на глаголицата – първата славянска азбука – и създаването на първия славянски книжовен език, само за няколко десетилетия успяват основно да променят облика на славянската култура, както в Първото българско царство, така и в Източна и Южна Европа, включително в Хърватия. Участничката отдели значително внимание на дейността на учениците на Солунските братя в разпространението на кирило-методиевската традиция, съдбата на глаголицата – както кръгла, така и ъглеста (в Хърватия), която въпреки някои ограничения, въвеждани с различна интензивност от Католическата църква, се използва в страната от XII в. чак до началото на XX в. В заключението си тя подчерта и значението на съвместното съществуване на три писмени системи – глаголица, кирилица и латиница - в книжовната традиция на славяните.

Следващият доклад на Теодора Костуркова от Университета „Ян Амос Коменски“ в Братислава беше посветен на организираната там *Изложба за Супрасълския сборник* и интереса, който тя предизвиква сред тамошната академична общност, в резултат на което се стига до интердисциплинарен проект и дискусии между студенти и докторанти за разработване на методи за превод на средновековни текстове на съвременен словашки език, така че те да станат не само по-достъпни за съвременната публика, но и да запазят особеностите на културния код, характерен за най-старите писмени паметници, изписани на кирилица.

Грета Стоянова от Шуменския университет „Епископ Константин Преславски“ посвети доклада си, озаглавен *Насловите в мартироложките текстове от Супрасълския сборник*, на лексемата *мока* като жанров термин за три агиографски текста от сборника и техните структурни и повествователни особености в сравнение с други книги със сходно съдържание.

В презентацията на Нели Ганчева от Кирило-Методиевския център на БАН (*Актуални проблеми на изследванията върху Супрасълския сборник*) се съдържаше информация за досегашните издания на паметника, след което тя се фокусира върху българската традиция на многоаспектни изследвания на сборника, включително на палеографски и правописно-езикови въпроси в сравнение с гръцкия оригинал и видимите в него особености на старобългарските преводачески школи. Резултатите от досегашните текстологически изследвания на ръкописа, както и проучванията на неговата композиция и съдържание, допринасят за по-доброто разбиране на връзките на ръкописа с византийската традиция, историята на съставящите го текстове и мястото му сред сходни южно- и източнославянски сборници, а нестихващият интерес към ръкописа (за което свидетелстват цитираните в първата част на доклада многобройни изследвания) не само насочва към неизследвани досега области, но води и до нови, често критични към утвърдените в литературата възгледи за понятията по отношение на неговото описание и необходимостта

от тяхното предефиниране. Тук е мястото да се спомене, че по повод 200-годишнината от откриването на *Супрасълския сборник* Кирило-Методиевският научен център подготви специална публикация с увод от Н. Ганчева¹, която беше представена на аудиторията.

Докладът на Красимир Станчев от университета Рома III (*Уникат или част от комплект? Още веднъж за типологията на Супрасълския сборник*) беше посветен на отговорите на въпросите кой, кога, къде и защо е написал *Супрасълския сборник*. Ученият изтъкна съмненията, които би могла да породии една от глосите в ръкописа, в която се споменава името Ретко, увековечено в литературата като име на преписвача, и въз основа на анализ на подобни маргиналии от други средновековни паметници изказа хипотезата, че името показва възпоменание за починал по това време човек, а не автора на текста. След това К. Станчев обсъди и разгледа мненията за времето и мястото на създаването на паметника (с аргумента, че досегашните констатации все още могат да се разглеждат само в сферата на предположенията); спря се и на типологията на сборника, посочвайки функциониращите в науката термини (напр. чети миней за месец март, съчетана с триоден пасхален панегирик, минейно-триоден панегирик, панегирикомартирологиум, панегирикоменологиум) и се отнесе към тях повече или по-малко критично, като същевременно постави под въпрос хипотезата, че Супрасълският сборник може да е бил опит за създаване, а не за превод на целогодишен миней, което би означавало, че той е бил замислен като част от по-голямо цяло.

Йежи Остапчук от Варшавския университет (*Службите за Страстната и Пасхалната седмица според Супрасълския сборник и системата на евангелните четения – Nabożeństwa Tygodni Męki Pańskiej i Paschalnego wg Kodeksu supraskiego i systemu czytań ewangelicznych*), сравнява литургичните традиции, засвидетелствани в православните славянски ръкописи, характеризиращи се с различна честота на службите и формите на евангелските перикопи в посочения период с проповедите и перикопите за отделните дни, съдържащи се в паметника. На базата на това сравнение посочва разликата по отношение на перикопата от Евангелието на свети Лука (Лк 24, 13-35). Оказва се, че тъй като сега това е пета перикопа от неделната утрень и се чете на пасхалния вторник, нейното отнасяне в Супрасълския сборник към пасхалната неделя може да бъде обосновано с общото послание за Възкресение Христово, но това не изглежда задоволително. Според докладчика, за да се обясни този феномен е необходимо да се върнем към по-старата йерусалимска литургична традиция, разнообразна по отношение на формите на системата от евангелски четива, която е предвиждала четенето на този откъс именно в Пасхалната неделя, както свидетелства един от грузинските ръкописи, съхранявани в колекцията на манастира „Света Екатерина“ на Синай, което от своя страна доказва наличието на следи от тази древна традиция в Супрасълския сборник и насочва към необходимостта от задълбочени изследвания върху произхода и функционирането на съдържащите се в него текстове в по-широкия контекст на грузинската, арменската и сирийската традиции, различни от славянската и гръцката.

Следващия доклад изнесе Ян Страдомски от Ягелонския университет (*Мартириумът на Четирдесетте мъченици от Севастия в Супрасълския сборник и Берлинския дамаскин като продължение или прекъсване на наследството на старобългарската книжовна традиция – Martyrium Czterdziestu Meczenników z Sebasty w Kodeksie supraskim i Berlińskim damaskinie – kontynuacja czy dyskontynuacja dziedzictwa literatury starobułgarskiej*). След като разглежда богатия корпус от средновековни агиографски, реторични и химнографски текстове в гръцката и славянската литургична и книжовна традиция, посветени на паметта на Свети четирдесет мъченици, Я. Страдомски търси следи

¹ *Супрасълски сборник. Библиография (1825-2023)*, съст. Н. Ганева. София 2023, 88 с.

от култа към светците в по-късните църковнославянски и новобългарски кодекси, наречени дамаскини (съдържащи хомилетични и агиографски текстове и наречени така по името на автора на оригиналното произведение *Thesaurus* на Дамаскин Студит). В изследването подробно се анализира така нареченият Берлински дамаскин, съхраняван в Ягелонската библиотека. Съпоставката на текста на мартириума от Супрасълския сборник, който по своята композиционна и повествователна структура се отнася към Страстите Христови, чрез текста от дамаскина дава възможност да се забележат редица съществени формални и съдържателни различия, които включват между другото следното: риторични добавки на различни места в основния текст и заключителната хомилетична реч, слабо свързана с основния текст, тъй като се отнася до поста, което отсъства в по-стария текст. Тази реч би могла да представлява отделна проповед поради своя обем и стил. Според Ян Страдомски тя е свидетелство за смела авторска намеса в творбата, довела до съзнателно изменение на нейната структура.

Следващите две изказвания (*Супрасълският сборник и неговият откривател, отец Михал Бобровски – Kodeks supraski i jego odkrywca – ks. Michał Bobrowski* и *Нов поглед към биографията на отец Михал Бобровски – Nowe spojrzenie na biografie ks. Michała Bobrowskiego*) бяха посветени на избрани биографични данни за отец Михал Бобровски. Ванда Степняк-Минчева от Ягелонския университет разгледа подробно биографията на Бобровски, откриването на самия паметник и последвалата го съдба. Въз основа на описанието откривателят се представя като човек с изключително широки интереси, всестранно образован, владеещ много езици, отлично подготвен както за научна, така и за преподавателска работа, със задълбочени познания върху съвременната славянска култура и нейната история. Във формирането на интереса на Бобровски към палеославистиката могат да се посочат три периода, два от които са свързани с Вилнюс (и Супрасъл, където прави откритието си), а третият включва пътуванията му в чужбина, по време на които има възможност да опише и изследва славянските ръкописи във Ватиканската библиотека (неговото описание и до днес се смята за едно от най-добрите), както и да се запознае със славистичната научна общност (по време на престоя си във Виена той контактува, между другото, с Йерней Копитар, при когото по-късно ще попадне част от сборника, която и досега се съхранява в Люблина).

Докладът на Евгений Жук от Минската богословска академия представляше своеобразно допълнение към предишното изложение. Цитирайки факти от живота на Михаил Бобровски, докладчикът обърна специално внимание на образованието на Бобровски в Семинарията, пътуванията му в чужбина, изучаването на славянските ръкописи и научната и преподавателската му дейност в Богословския факултет на Вилнюския университет, включително и в контекста на политическите събития.

Антони Миронович от университета в Бялисток също започна презентацията си, споменавайки фигурата на отец Бобровски (*Произведения на митрополит Григорий Цамблак в колекцията на Супрасълската библиотеката – Pisma metropolity Grzegorza Camblaka w zbiorach biblioteki Supraskiej*), като постави под въпрос твърдението за пълната му отдаденост на науката и го упрекна, че е търгувал с ръкописи и е унищожил (в резултат на неволно предизвикан пожар) голяма част от тях. Следващата част от доклада бе посветена на съчиненията на ученика на търновския патриарх Евтимий – Похвално слово за митрополит Киприян, Похвално слово за Евтимий Търновски, намиращи се в два минея от XVI в., създадени в манастира, а днес съхранявани във Вилнюс.

Докладът на о. Марек Лаврешук от университета в Бялисток (*Супрасълският литургичен антологийон в Библията на Матей Десети от 1507 г.: предварителен анализ и изследователски въпроси – Supraski anthologion liturgiczny w Biblii Mateusza Dziesiątego z 1507 roku – wstępna analiza i zagadnienia badawcze*) беше посветен на сборника, който е

много по-късен от Супрасълския сборник и е най-старият църковнославянски ръкопис, изготвен в Супрасълския манастир, с автограф от 1507 г. Представяйки подробно съдържанието на ръкописа, ученият подчерта липсата на обхватно научно изследване на ръкописа в Полша и необходимостта от предприемане на изследвания върху този обемист и значителен книжовен паметник.

Неделната сесия започна с доклада на Александра Суликовска-Белчовска от Варшавския университет (*За излишността на изображението. По полетата на Супрасълския сборник – O zbędności obrazu. Na marginesach Kodeksu supraskiego*), посветен на орнаментиката на сборника, най-вече на полската му част. В сравнение с други ръкописи орнаментите (както инициалите, така и заставките, отделящи отделните текстове) са доста скромни, тъй като са едноцветни, но са направени много старателно, макар и с различна интензивност, като преобладават флоралните и геометричните мотиви. Проф. Суликовска обърна внимание на няколко листа от паметника, на които се виждат рисунки, направени от не много сръчна ръка (т.нар. безстилни), и някои графеми, изписани в полетата, което може би показва, че книгата е функционирала в манастирска среда и че неизползваните части от пергаментата са били употребявани за упражняване по писане и рисуване.

Славия Бърлиева от Кирило-Методиевския научен център на БАН (*Супрасъл и полският културен маршрут "Св. св. Кирил и Методий"*) представи проекта за кирилometодиевското културно наследство в Европа, който се осъществява от няколко години и обхваща маршрути на историята и цивилизацията, архитектурата и изкуството, религията, природните паметници и занаятите в девет страни от Европейския съюз - Австрия, България, Хърватия, Чехия, Германия, Унгария, Румъния, Словакия и Румъния, както и в пет страни извън ЕС: Босна и Херцеговина, Молдова, Черна гора, Сърбия и Украйна. Полша, въпреки че все още не е включена в проекта на ЕС, от няколко години също допринася за осъществяването му.

Александър Наумов от Супрасълската академия (*Кирилицата в Полша – Cyrylica w Polsce*) представи битването на кирилицата в полската култура от най-ранни времена (1018 г. – сребърна монета на Болеслав Храбри с името на владетеля, изписано с кирилски букви), през средновековни надписи на стенописи от времето на Ягелонската династия, паметници на кирилска писменост от руските земи на Великото литовско княжество и короната, многобройни старопечатни книги (напр. от Краков), създадени в резултат на процъфтяващата печатарска индустрия (Библията, богослужбни книги, катехизиси, църковнославянски граматика, преводи на отците на Църквата, речници, буквари и т.н.), използването на кирилицата в съдебни документи (до XVII в.) и други, до XVIII в., когато кирилицата започва да отстъпва място на латиницата, използвана и за писане на руски текстове. Като най-важна причина за това състояние докладчикът посочи процесите на полонизация и унификация в източния обред на Римокатолическата църква. През XIX в. се прокарва идеята полската азбука да се замени с гражданската кирилска азбука (по този начин се пишат и текстове на полски език). В междувоенния период пък се разгръща дейността на Синодалната печатница във Варшава, която подготвя над 2 500 публикации на кирилица, а днес се изтъква огромният принос за разпространението на кирилицата на издателство "Братчик".

Докладът на Иван Н. Петров и Агата Кавецка от Лодзкия университет (*Текстът на Супрасълския сборник в изследванията на полските лингвисти – Tekst Kodeksu supraskiego na warsztacie polskich lingwistów*), представи в хронологичен ред изследванията върху паметника и неговия език. За първи път той е споменат от Ян Теодор Паплонски през 1873 г., а малко по-късно и от Александър Брюкнер. Най-ранното по-обширно изследване върху Супрасълския сборник е докторската дисертация на Езекиел Зивьер,

публикувана в две части през 1892 и 1899 г., съдържаща, наред с другото, сравнение на текста на паметника от изданието на Франц Миклошич със самия ръкопис. Синтезите на полските граматики на старобългарския език от XX в. в по-голямата част от случаите съдържат повече или по-малко обширна информация за ръкописа, но самите негови текстове най-често се използват за илюстриране на описаните проблеми от гледна точка на фонетиката, морфологията, лексиката и синтаксиса, като най-нови са семантичните и типологичните изследвания.

Последната част на конференцията беше посветена на размислите на участниците във връзка с честването на Юбилейната година. О. ставрофор Ярослав Южвик, канцлер на Супрасълската академия, представи организирането на Годината и проекта за превод на ръкописа на полски език, за детска и две други изложби, посветени на ръкописа, за съставена книга за сборника, подготвена за най-малките читатели, за скулптурите, посветени на юбилея, за компактдиска със записи на хорове, изпълняващи песни, вдъхновени от съдържанието на сборника, за възпоменателен медал и за изложбата на книгата в Националната библиотека във Варшава. Александър Наумов сподели информация за работата по финализирания вече превод на текста на сборника на полски език (той бе тържествено представен в Бялисток и Варшава на 7 и 8 декември). Ярослав Харкевич представи книгата си *Празници и светци от Супрасълския сборник* (*Święta i święci Kodeksu supraskiego*). Михал Ушчинович разказа за гореспоменатия звукозаписен албум.

Конференцията завърши със засаждане на възпоменателен дъб в двора на Супрасълския манастир, последвано от дискусия с участието на Маргарита Ганева, посланик на Република България в Полша, посветена на институционалното сътрудничество между Полша и България в областта на научната и преподавателската дейност, а също така и на актуални проблеми на палеославистиката и българистиката.

Материалите от конференцията ще бъдат публикувани в поредния том на Кирило-Методиевски студии.